
Država u jugoslavenskoj teoriji i praksi*

Veljko Cvjetičanin
Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

Osnovne teze marksističke teorije o odumiranju države autor smatra operabilnim u metodološko-teorijskom i revolucionarno-strategijskom smislu, ne isključujući potrebu za daljnjim teorijskim promišljanjem smisla odumiranja države u suvremenom društvu. Razmatra pitanje u kojoj mjeri je marksistička teorija podloga revolucionarnoj strategiji i praksi organizacije države u Jugoslaviji. Nakon razdoblja centralističkog etatizma u prvim godinama nakon rata i izvlačenja iz „zaborava” marksističke teorije o odumiranju države trebalo je izgrađivati društvene pretpostavke i organizirati proces odumiranja države kroz samoupravljanje. Nerazvijenoj društvenoj praksi korespondirala je nerazvijena teorija, odnosno nedovoljno razvijena revolucionarna strategija odumiranja države. U društvenoj praksi smjenjivala su se kratkotrajna razdoblja inicijalnih procesa odumiranja države s dugim razdobljima jačanja uloge i funkcija države. U uvjetima suvremene krize, odumiranje države u praksi je na najnižoj točki. Na djelu je policentrički etatizam i jugoslavensko je društvo ponovno na raskršnici: etatizam kao društveno stanje, ili odumiranje države kroz razvoj samoupravljanja. Realizacija ove druge alternative zavisi od masovnog revolucionarnog pokreta djelatnog na principu samoodređenja, odnosno samoorganizacije, što ne isključuje postojanje SKJ, ali kao specifičnog oblika organizacije proizvođačke klase.

Metodološko-teorijski okvir zadane teme u mojem predavanju je marksistička teorija države, s osobitim obzirom na odnos revolucije i države u socijalizmu. Naravno, bilo bi potrebno izvršiti rekonstrukciju marksističke teorije države i razmotriti objekcije koje joj se danas stavljaju, osobito u krugovima talijanskih teoretičara. Namjerno to zaobilazim i ograničit ću se samo na iznošenje nekoliko fundamentalnih teza marksističke teorije države koje ću imati u vidu kao metodološki putokaz u primijenjenoj analizi jugoslavenske situacije. Osim toga, ova analiza bit će fragmentarna, sa svjesnom uporabom idejnih i političkih termina.

Prvo valja razmotriti okvirne teze. Marx kaže: „Sve su revolucije dosad usavršavale državni aparat, a njega, u stvari, treba razbiti u proleterskoj revoluciji.”¹ Lenjin je ovu Marxovu tezu prokomentirao na taj način da Marx ovdje odgovara samo na pitanje što proleterska revolucija treba da učini s buržoaskom državom, ali još nije odgovorio – a s obzirom na nedostatno iskustvo nije ni mogao odgovoriti – čime proletarijat treba da

* Predavanje održano na Postdiplomskom studiju „Samoupravljanje i društveno-politički sistem SFRJ” na FPN 12. XII 1986.

1 Karl Marx: *Osamnaesti brumaire Louisa Bonaparte*, Kultura, Beograd 1949, str. 111–112.

zamijeni razbijeni buržoaski aparat. Međutim, Marx je već ranije u polemici s Proudhonom anticipirao novi model društvene organizacije radničke klase koji treba da zamijeni političku državu. „U toku razvitka radnička klasa će postaviti na mjesto starog buržoaskog društva takvu asocijaciju koja isključuje klase i njihovu suprotnost, i više neće biti prave političke vlasti, jer je politička vlast zvanični izraz suprotnosti u buržoaskom društvu.”² Godinu dana kasnije, zajedno s Engelson, Marx u *Manifestu Komunističke partije* ponavlja ovu misao uz određenu konkretizaciju, da „na mjesto starog buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima, stupa udruživanje u kojem je slobodni razvitak svakog pojedinca uvjet slobodnog razvitka za sve”³. Lenjin je bio utoliko u pravu što je Marxu kratkotrajno iskustvo Pariške komune faktički poslužilo za empirijski verificiran odgovor na pitanje čime će proletarijat zamijeniti buržoasko društvo i država: „Njena prava tajna bila je ovo: ona je, u biti, bila vladar radničke klase, rezultat borbe proizvođačke klase protiv prisvajačke klase, ona je bila, najzad, pronađeni politički oblik pod kojim se moglo izvršiti ekonomsko oslobođenje rada.”⁴ Osobito su instruktivne slijedeće Marxove misli iz *Gradanskog rata u Francuskoj*: „Komunalno uređenje vratilo bi društvenom tijelu sve one snage koje mu je dosad ispijala parazitska izraslina – država, koja se hrani na račun društva i koja koči njegovo slobodno kretanje.”⁵ Marx dalje sasvim konkretno govori što bi trebalo učiniti s funkcijama države: „Dok je čisto ugnjetačke organe stare državne vlasti trebalo odsjeći, njene opravdane funkcije trebalo je oduzeti od takve vlasti koja zahtijeva da stoji iznad društva i vratiti ih odgovornim slugama društva.”⁶

Iz Marxovih *Ranih radova* proizlazi zašto država treba da odumre u socijalizmu: „[...] jer je država posljednik između čovjeka i njegove slobode, unutarnja granica općeljudske emancipacije”.⁷ Marx istodobno navodi i uvjete pod kojima je moguća socijalistička odnosno komunistička revolucija kao proces odumiranja države.^{7a} Dva su bitna uvjeta: razvijenost proizvodnih snaga na svjetskohistorijskom nivou i masa čovječanstva bez vlasništva u sukobu s postojećim svijetom bogatstva i obrazovanosti.

U ovoj kratkoj rekonstrukciji marksističke teorije države, još ću iznijeti samo nekoliko instruktivnih Lenjinovih teza. Lenjin je ponavljao Marxa da „pobjedonosni proletarijat treba razbiti buržoasku državu, ali da je pobjedonosnom proletarijatu potrebna država koja je tako uređena da bi odmah mogla odumirati i da mora da odumire”.⁸ Kasnije je Lenjin prerano proglašavanje odumiranja države u sovjetskoj Rusiji smatrao poremećajem historijske perspektive. U polemici s Buharinom 1920. Lenjin je govorio: „Proći će još nekoliko kongresa, družu Buharin, pa da možemo reći, pogledajte, kako naša država odumire.”⁹ Lenjin nije nikada načelno odustao od teze o odumiranju države u socijalizmu, već je u konkretnoj sovjetskoj situaciji taj proces s razlogom prolongirao u budućnost.

Lenjin je drukčije definirao uvjete pod kojim je moguća pobjeda proletrske revolucije. Revolucije su i za njega lokomotive historije, ali se ne pridržavaju utvrđenih voznih

2 Karl Marx: *Beda filozofije*, Kultura, Beograd 1946, str. 146.

3 Karl Marx – F. Engels: *Manifest Komunističke partije*, Kultura, Zagreb 1948, str. 63.

4 Karl Marx: *Gradanski rad u Francuskoj*, Kultura, Zagreb 1947, str. 64.

5 Ibid., str. 63.

6 Ibid., str. 62.

7 Marx – F. Engels: *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb 1953, str. 48.

7a U diskusiji je točno primijećeno da je Engels uveo termin odumiranja države, ali u Marxovu djelu također je u drugim terminima sadržana ova epohalna misao što, uostalom, potvrđuje navedeno mjesto iz *Gradanskog rata u Francuskoj*.

8 V. I. Lenjin: *Država i revolucija*, Kultura, Beograd 1949, str. 23.

9 Lenjin: *Sočinenija*, tom 27, Moskva 1955, str. 122–123.

redova. Lanac svjetskog imperijalizma prema Lenjinu puca u najslabijoj karici. Revolucija je moguća u jednoj nerazvijenoj zemlji. Odmah da kažem, jugoslavenski revolucionarni razvoj odvijao se pod analognim uvjetima koje je Lenjin formulirao.

To je ukratko metodološko-historijski okvir u kojem ću izložiti problem države u nas. U početku se postavljaju dva pitanja: da li je marksistička teorija države bila osnovica revolucionarne strategije u Jugoslaviji i o toj teoriji namjeravam govoriti, jer u naslovu stoji *Država u jugoslavenskoj teoriji i praksi*. To pitanje je središnji problem izlaganja, a odgovor na drugo preliminarno pitanje glasi: prije svega namjeravam govoriti o teoriji, odnosno o revolucionarnoj strategiji komunističke partije tj. Saveza komunista Jugoslavije u pogledu države.

Premda je prošlo gotovo četiri i pol desetljeća praktičkih i teorijskih promjena u našoj državnosti, dozvolite mi da izložim samo bitne elemente prijedanih etapa, jer imaju neposredni ili posredni utjecaj na suvremeno stanje države u teoriji i praksi. Nasljedna prijedanih etapa nije se lako osloboditi.

Na razvoj države u jugoslavenskoj teoriji i praksi djelovali su u svim razdobljima: spontanitet masa, odnosno društvenih grupa i organizacija, prije svega, Komunistička partija, odnosno Savez komunista Jugoslavije. Nosilac spontaniteta su bile društvene klase i slojevi, ali za našu situaciju neophodno je uzeti u obzir i nacije kao društvene grupe, odnosno specifične zajednice. Nacije su izravno utjecale na državnu organizaciju ili su to u njihovo ime činile vladajuće društvene grupe. Gotovo kroz sva razdoblja možemo također pratiti djelovanje revolucije odozdo, tj. iz društvene baze, kao izraz principa spontaniteta i djelovanje revolucije odozgo, tj. revolucionarne zahvate kao izraz principa organizacije, odnosno Partije. Je li moguća revolucija odozgo i s kakvim uspjehom? Moguća je, ali ako i praksa teži prema ozbiljenju misli. Inače revoluciji prijete opasnost od voluntarizma, a voluntarizam historiju ne stvara.

U kojoj mjeri je bila izgrađena revolucionarna strategija za svaku etapu, posebno naspram uloge i funkcija države, to ću kasnije analizirati; sada bih rekao da je bar elementarna strateška koncepcija postojala, poznata užem rukovodećem aktivu Partije. Naravno, to vrijedi samo za početnu etapu revolucionarnog razvoja. Kada je riječ o taktici, ona je imala sve veći publicitet, jer je taktika, između ostalog, prikrivala stvarne strateške ciljeve, odnosno strateške ciljeve pokušavalo se realizirati u prihvatljivim taktičkim parolama za što šire slojeve stanovništva. U prilog toj tezi navest ću mišljenje D. Bilandžića, jednog od najpoznatijih kroničara revolucionarnih zbivanja u nas: „Mnogi ciljevi revolucije bili su masama prikriveni. Posredovani su nešto drugačijim parolama, jer dio masa ne bi prihvatio otvorene parole socijalističke revolucije.”¹⁰ Da li je to historijsko lukavstvo uma ili nešto drugo, u kasnijim razdobljima lukavstvo birokratskog duha, treba egzaktno istražiti.

Revolucionarne promjene počinju iz antagonističkih suprotnosti naslijeđene društvene osnove. Jugoslavensko društvo uoči drugog svjetskog rata doživljava slom gospodarskog sistema. Kao da se historija ponavlja jednom kao tragedija, a drugi put kao farsa, kao što je rekao Karl Marx. Radnička klasa je bila malobrojna: 9,4% od cjelokupne radne populacije. Uoči rata počinje se intenzivnije organizirati, o čemu svjedoči 12.000 članova Komunističke partije, 18.000 članova SKOJ-a i oko 100.000 sindikalno organiziranih u URSOVIM sindikatima. Klasna borba u staroj Jugoslaviji bila je veoma oštra. Buržoazija nije komuniste samo stavila izvan zakona, već ih je bez milosti fizički istrebljivala. Seljaštvo živi u uvjetima agrarne prenapučenosti s više usitnjenih gospodarskih jedinica nego

¹⁰ Dušan Bilandžić: *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb 1985, str. 90.

što ih je imala Latinska Amerika ukupno. Izraženi nacionalni antagonizmi, zbog neriješenog nacionalnog pitanja, također su izvor revolucionarnih kretanja. Temeljna suprotnost između stagnantnih proizvodnih snaga i petrificiranih proizvodnih odnosa zaoštrila se na donjem pragu, tako da razvoja materijalne proizvodnje gotovo i nije moglo biti. Kakav bi rasplet ove temeljne suprotnosti uslijedio da zemlja nije bila okupirana, spada u isprazne akademske diskusije.

U uvjetima okupacije, kao rezultat spontaniteta i organizacije, počinju narodno-oslobodilački rat i revolucija, barem u nukleusu. Da je na djelu bila i politička revolucija, potvrđuje realizacija marksističke teze o rušenju starih organa državne vlasti uspostavljanju novih organa narodnooslobodilačkih odbora.^{10a} Ovdje uočavamo historijsko lukavstvo uma, jer nije bila formulirana parola direktnog juriša na vlast, već parola rušenja starih organa vlasti kao uporišta okupatora. Tamo gdje je organiziran ustanak pod parolom uspostavljanja nove klasne vlasti, široki populistički pokret se diferencirao i kolebao. Rušenje starih organa vlasti kao uporišta okupatora bilo je prihvatljivije za široki populistički pokret, a osnovani narodnooslobodilački odbori prolazili su kroz različite faze, od borbenih organa naroda preko privremenih do stalnih organa narodne vlasti kao osnove nove države. Ostaje još da se detaljnije istraži borba Komunističke partije za rukovodeću ulogu u narodnooslobodilačkim odborima, jer su oni i spontano nastajali kao borbeni organi narodnooslobodilačkog pokreta. Komunistička partija je uspjela u toku oslobodilačkog rata i revolucije na horizontalnom i vertikalnom principu izgraditi mrežu narodnooslobodilačkih odbora i generalno osigurati u njima vlastitu rukovodeću ulogu.

U razdoblju narodnooslobodilačkog rata bilježimo još dva međusobno povezana društveno-politička fenomena koji su utjecali na fizionomiju nove države u Jugoslaviji. To su vrlo snažni elementi građanskog rata i postojanje fašistoidnih marionetskih tvorevina gotovo u svim našim nacionalnim sredinama. Nosioci ovih socijalno-političkih fenomena vuku porijeklo iz razdoblja prije rata i nastavili su se reproducirati kasnije u različitim uvjetima.

U narodnooslobodilačkom ratu i političkoj revoluciji nastala je nova država, ali nova samo po svojim nosiocima. Inače je to po formi bila klasična politička država ili da parafraziram Lenjina, „buržoaska država bez buržoazije”. S obzirom na dvojaki karakter: oslobodilačkog rata i oružane političke revolucije, koja je pred kraj rata dobivala i elemente socijalne revolucije, država nije mogla drugo ni biti. Uostalom, ni sama Komunistička partija nije javno zastupala tezu o borbi za socijalizam i socijalističku državu, i to iz više razloga, prije svega taktičko-političkih. Prema tome, ta država nije bila tako strukturirana niti je konstelacija društvenih snaga bila takva da je mogla odmah odumrijeti. U tom razdoblju ne samo da država nije odmah odumirala, već ni Komunistička partija u svojoj revolucionarnoj strategiji tada nije uopće postavljala zahtjev za njezinim odumiranjem, ali o tome kasnije.

Na početku ove etape zaoštrila se temeljna suprotnost između novih revolucionarnih političkih struktura nastalih u oslobodilačkom ratu i nasliedene društveno-ekonomske osnove s kapitalističkim privatnim vlasništvom, koja je bila gotovo intaktna. Nastavljena

^{10a} U diskusiji je postavljeno pitanje tko je razbio državni aparat stare Jugoslavije? Okupacione snage uz pomoć kvinslinga mehanički su „razbili”, raskomadali stari državni aparat, djelomice i zbog njerove vlastite slabosti. Na tim „ruševinama” pokušali su uspostaviti u osnovi klasno identičan državni aparat, ali u fašistoidnim političkim varijantama. Revolucionarno rušenje zatečenih, postojećih državnih aparata izvodile su snage narodnooslobodilačkog pokreta i revolucije. Taj proces rušenju postojećih organa vlasti u okupacijom raskomadanoj Jugoslaviji i formiranje organa vlasti – narodnooslobodilačkih odbora – nije tekao na isti način i bez grešaka na svim oslobođenim dijelovima teritorija.

je žestoka klasna borba gotovo u svim oblicima i u poslijeratnom razdoblju. Neophodna je bila jaka politička država kao instrument transmisija u prevladavanju ove nastale suprotnosti. Pretpostavke za takvu državu su postojale: oslobođeni teritorij, jugoslavenska armija i Komunistička partija Jugoslavije na čelu Narodnooslobodilačkog fronta, iz koje će se regrutirati profesionalni upravljački sloj. Kratkotrajno su postojali u okviru Narodnooslobodilačkog fronta i elementi višepartijskog sistema, koji su likvidirani.

U povodu donošenja prvog Ustava početkom 1946. M. Pijade piše o našoj državi slijedeće: „Jugoslavija je narodna republika, narodna država. Ona nije liberalističko-građanska republika. Ali, ona nije ni socijalistička republika. Viša je forma prema građanskoj republici, a niža forma prema socijalističkoj republici. Ona je u sredini.”¹¹ Ove su teze vjerovatno formulisane i pod utjecajem međunarodne ideološke diskusije o tome što su zemlje tzv. narodnih demokracija, ali i kao dio vlastitog strateškog koncepta. Npr. u Ustavu iz 1946. uopće se ne spominje riječ socijalizam. To je ponovno taktika, jer se još u cijelosti ne otkrivaju vlastiti revolucionarni ciljevi. No, to nije smetalo ustavotvorcu da državu definiše kao „alfu” i „omegu” cjelokupnog društvenog razvitka. Država postaje glavna transmisija Komunističke partije. Isprepleću se partijski i državni organi na svim razinama. Pomoću državnih organa provodi se agrarna reforma i dvije nacionalizacije industrijskih i privrednih poduzeća. Nacionalizirana privreda pretvara se u veliko državno poduzeće. Poduzima se i energična ali bezuspješna kolektivizacija sela. Uloga i funkcija države naglo jačaju i moraju jačati. To je u skladu sa strateškom koncepcijom Komunističke partije. Državni aparat je u tom razdoblju porastao za dva i po puta. Opasnost od birokracije u službenim dokumentima još se ne spominje. Jedino se ističe opasnost od kapitalističke restauracije. Ako se i govori o birokraciji, tada samo kao o nasljeđu prošlosti, stilu rada ili lopovima, koji su se tu i tamo uvukli u aparat narodne vlasti.

Široki narodni populistički spontanitet postepeno jenjava, nastupaju diferencijacije i kolebanja među radnim slojevima naroda. Princip organizacije u liku Komunističke partije i države postaje dominantan. Radnička klasa ni u ovom razdoblju još nije na nivou vlastitih povijesnih zadataka. Socijalni vakuum popunjava „njevina” birokracija. Federativno uređenje sa sve snažnijom saveznom državom smatralo se dostatnom osnovom za rješavanje nacionalnog pitanja. Socijalno-političkoj praksi dominacije principa organizacije nad principom spontaniteta korespondiraju i teorijsko-idejna shvaćanja. U drugoj polovici 1948. Boris Kidrič u jednom članku isključuje kolektivno upravljanje, jer bi predstavljalo rasplinjavanje odgovornosti. Početkom 1949. Edvard Kardelj obrazlaže novi Zakon o narodnim odborima u kojem je narušeno jedinstvo vlasti. Izvršna vlast se stavlja iznad zakonodavne, jer izvršni organi odgovaraju prije svega pred višim izvršnim organima vlasti, a ne svojim skupštinama.

S općedruštvenog stajališta, ovo razdoblje „revolucionarnog etatizma” pokazalo je vlastiti sjaj, ali i bijedu. Izvršena je obnova zemlje, ali se etatizam od sredstava počeo pretvarati u cilj, samosvrhu razvoja. Uloga i funkcije države enormno su jačale. Osobito su jačale dvije nove funkcije države: privredno-organizatorska i kulturno-odgojna funkcija. Uloga države morala je jačati, ne samo zbog tada vladajuće koncepcije „odumiranja države kroz njezino jačanje sve do komunizma”.¹² Jačanje države bilo je nužno zbog poduzetih radikalnih mjera koje su počele izazivati pojačane konflikte, osobito masovna i prisilna kolektivizacija sela. Seljaka, tog masovnog nosioca oslobodilačke borbe i revolucije, batinom se tjeralo u „zadružni raj”. U osnovi, primjenjivao se poznati kominternovski koncept rukovodeće uloge partije i jačanja uloge i funkcija države. Sve oblasti društvenog

11 M. Pijade: *Izabrani govori i članci, 1941-1947*, Kultura, Beograd, 1948, str. 63.

12 E. Kardelj: *Problemi naše socijalističke izgradnje I*, Kultura, str. 432.

života pretvorene su u sektore državne politike, a birokracija je doista kao mrežasta opna globalno obavijala društvo.

Nastala je nova suprotnost u društvu, između etatičko-birokratskih struktura i radnih klasa: radništva i seljaštva. Položaj radničke klase ostao je, uglavnom, nepromijenjen, klasa je dospjela u najam naspram države. Međutim, najzad su uočene tendencije birokratizacije vlastitih socijalnih struktura. Od druge polovine 1949. počele su burne ideološke diskusije o kritici tendencija birokratizacije. Te diskusije vođene su u zatvorenom političkom krugu. Akademski građani, bez obzira na znanstvenu titulu u tim raspravama nisu sudjelovali, uostalom, malo ih je i bilo. Prva šira rasprava o odumiranju države organizirana je u travnju 1950, i u njoj su sudjelovali i pojedini akademski građani, ali također u zatvorenom krugu.

O odumiranju države prvi je javno progovorio Tito 26. 6. 1950. u ekspozeu o prijedlogu zakona o radničkim savjetima u državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima. Tom prilikom Tito je rekao: „Preuzimanjem sredstava u državne ruke još nije bila ostvarena akciona parola fabrike radnicima. [...] Proletarijatu je potrebna država koja odmah odumire.”¹³ Kao razlog odumiranju države i radničkom upravljanju Tito navodi „borbu protiv jedne zarazne bolesti koja se zove birokratizam”.¹⁴ U tom ekspozeu Tito još konstatira da je odumiranje države kod nas došlo prekasno.

Premda su prevedena djela marksista u kojima se pisalo o odumiranju države – a ta su mjesta citirana i u člancima partijskih teoretičara, ali nisu nailazila na rezonancu – preko njih se naprosto prelazilo bez komentara. Zašto najednom zakon o uvođenju radničkih savjeta i izvlačenje iz zaborava marksističke teorije o odumiranju države u socijalizmu? U istraživanjima koja nisu završena, ponuđeno je više odgovora na to pitanje:

1. Nagli pad materijalne proizvodnje, slabljenje entuzijazma nastalog u masovnoj oslobodilačkoj borbi i totalna međunarodna blokada determinirali su ovaj strateški projekt. Bila je to ideja koja je mogla ponovno mobilizirati radne ljude, prije svega radničku klasu u izgradnji socijalizma.

2. Kritika birokratizma u SSSR-u koji nam je zaprijetio hegemonijom, nije bila moguća bez teorijske i praktičke kritike birokratizma na vlastitom jugoslavenskom tlu.

3. Ima mišljenja da je to bio više propagandni potez kako bi se pokazala „differentia specifica” naspram SSSR-a u međunarodnom radničkom pokretu. Zato su navodno izostali konzistentni praktički koraci u razvoju samoupravljanja i odumiranja države.

Osobno dijelim mišljenje da su radnički savjeti i odumiranje države u početku inaugurirani prije svega zbog razvoja proizvodnih snaga. U prilog tom mišljenju dao bih jednu ocjenu B. Kidriča iz tog razdoblja. „Administrativne forme državnog socijalizma postaju sve više kočnica za daljnji napredak materijalnih proizvodnih snaga pa i socijalizma.”¹⁵ Zato ove forme treba supstituirati novim oblicima upravljanja koji će pospješiti razvoj materijalnih proizvodnih snaga kao bitne pretpostavke socijalizma. Činjenica je da se državni, administrativni način upravljanja ili tzv. revolucionarni etatizam toliko ukorijenio u različite segmente društvene strukture da nikad u cijelosti kao stanje nije prevladan. Jedan od razloga je vjerojatno u tome što je ova deetatizacija i debirokratizacija bila prije svega posljedica principa organizacije, odnosno u neku ruku nastavak revolucije odozgo. Radnički savjeti su se počeli razvijati u krilu etatizma i njihov razvoj je od početka bio doziran. Samoupravljanje se nije samoizgrađivalo kroz klasnu borbu i samoinicijativnu

13 Tito: *Trudbeničko upravljanje privredom*, „Komunist”, 4–5, Beograd 1950, str. 2.

14 Ibid., str. 2.

15 B. Kidrič: *O reorganizaciji državne uprave*, „Komunist”, 4–5, Beograd 1950, str. 31.

stvaralačku djelatnost radnih ljudi, već je uvedeno odlukom najviših političkih organa. Doduše, da radnička klasa nije prihvatila radničke savjete, ostali bi zabilježeni kao artifičijelne tvorevine. Ipak, naš „socijalni eksperiment“ ne može biti osnova za opće teorijske zaključke, upravo zbog načina uvođenja i razvoja radničkih savjeta. Autentični nosilac razvoja samoupravljanja kao procesa odumiranja države može biti jedino u klasnoj borbi masovni organizirani radnički pokret. Odumiranje države također je moguće jedino kao proces klasne samodjelatnosti. Pitanje je koliko je danas takvo iskustvo, odnosno revolucionarna strategija primjerena suvremenim razvijenim društvima.

U teorijskim i ideološkim raspravama o odumiranju države dominirala su tri pitanja u tom razdoblju. Najviše se raspravljalo: što znači i u čemu je suština odumiranja države, manje se raspravljalo o društvenim pretpostavkama koje omogućuju odumiranje države, a najmanje zašto država treba da odumire, koji je smisao odumiranja države.

Nerazvijenoj društvenoj praksi i dogmatskom teorijskom nasljeđu korespondirale su u početku nerazvijene teorijske rasprave o bitnim problemima odumiranja države. Zato se i ovdje valja kloniti generalizacije teorijskih zaključaka o spomenutim pitanjima. Proces odumiranja države reduciran je na odumiranje samo ekonomskih funkcija ili na decentralizaciju, tj. na prenošenje određenih funkcija s viših na niže organe državne vlasti. Pojavila se i misao da odumiranje države znači uvlačenje radnih ljudi u upravljanje državnim organima, što nas je opasno približilo tzv. teoriji općenarodne države, dominantnoj u tzv. realnom socijalizmu. I znanstvenici su se napokon uključili u javne teorijske i idejne rasprave o državi u socijalizmu. Prvu takvu raspravu objavio je akademik I. Krbeć 1951. u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

U praksi je nekoliko godina mjeran stupanj deetatizacije i debirokratizacije smanjivanjem broja činovnika i funkcionara na saveznom nivou. Posljednji put je Tito ove komparativne podatke iznio u ekspozeu uoči 1955. Prvi ozbiljniji pokušaj praktičkog odumiranja države, odnosno destrukcije postojeće klasične političke države izvršen je 1953. Ustavnim zakonom unijeta je institucija vijeća proizvođača od općine do federacije. Premda je u tim vijećima bilo najmanje neposrednih proizvođača, a najviše direktora i profesionalnih sindikalnih funkcionera, ipak je to bio prodor elemenata Pariške komune u političku državu. Novi Ustav 1974. dokinuo je Vijeće proizvođača na nivou federacije, ali o tome kasnije.

Da li su postojale društvene pretpostavke za uvođenje radničkih savjeta i procesa odumiranja države, znanstveno nije istraživano niti je to bilo moguće. Teorijske i idejne rasprave o pretpostavkama koje omogućuju proces odumiranja države, bile su jednostrane i mahom površne. I u tom pitanju nerazvijenoj praksi korespondirala je nerazvijena teorija. Kao bitni razlozi odumiranja države navodili su se oni koje je Marx suponirao kao već realizirane. Najčešće se tvrdilo da preuzimanjem sredstava za proizvodnju iščezavaju klase: buržoazija, a zatim proletarijat, i nastaje besklasna kategorija radnog naroda koja omogućuje odumiranje države. Ovu tezu je elaborirao i naš Ante Fiamengo u svom voluminoznom udžbeniku *Osnovi sociologije*, 1962. Međutim, nasilnim putem može se ekonomski i politički razvlastiti buržoazija, ali se ne mogu dokinuti ekonomski uvjeti klasne egzistencije koji ponovno generiraju klasnu strukturu. Osim toga, od dokidanja buržoazije do samodokidanja radničke klase, dug je put, čitava prijelazna epoha.

Odumiranje države omogućuju radikalne promjene građanskog društva. Jedino prevladavanje bitnih kategorija starog građanskog svijeta kao osnovice omogućuje proces odumiranja države. Zašto država treba da odumire, tj. kakav je smisao odumiranja države ne samo da je najmanje raspravljano, nego u cijelosti ispod nivoa Marxove teorije. Smisao odumiranja države reduciran je jedino na ubrzani razvoj proizvodnih snaga. Polovinom

pedesetih godina, zagrebački filozofski krug prezentirao je dublji smisao odumiranja države kao proces dezalijenacije, odnosno općeljudske emancipacije.

U službenoj teoriji, najviši domet predstavlja Program SKJ 1958. godine. Shvaćanje države u socijalizmu dobilo je znatno mjesto u Programu. Premda su programske teze bile divergentne ranijim službenim stavovima o ulozi i funkcijama države, nastoji se prikazati da je država od početka u praksi evoluirala prema unaprijed koncipiranoj marksističkoj strategiji.

Proces odumiranja države u praksi pokušalo se organizirati kroz dva osnovna vida: proizvodni – razvoj radničkih savjeta, i teritorijalni – izgradnja komunalnog sistema. Institucionalno odumiranje države pokušalo se organizirati kroz promjenu njezine uloge, strukture i funkcija. Od glavnog neposrednog subjekta izgradnje socijalizma, uloga države normativno se reducira na zajednički organizaciono-institucionalni instrument udruženih proizvođača. Klasične i tzv. nove funkcije „socijalističke države“ transformiraju se u zaštitnu, regulativno-koordinacionu i kontrolnu funkciju koje treba podržavati. Sve je to trebalo rezultirati smanjivanjem profesionalno-birokratskog sloja koji svoj životni poziv nalazi na terenu rukovođenja ljudima.

Kakvi su bili praktički rezultati? U razdoblju pedesetih i šezdesetih godina, nakon kratkotrajnih inicijalnih rezultata odumiranja uloge i funkcija države, nastupaju duga razdoblja jačanja uloge i funkcija države. Bilježimo paradoksalnost u razvoju funkcija države: jačaju funkcije koje bi mogle i trebale odumirati, a bezrazložno slabe one funkcije koje su neophodne. Naime, valja razlikovati nužne funkcije države od etatizma kao društvenog stanja totalne penetracije funkcija države u sve segmente društvene strukture. Naj snažniji centar moći ostala je dugo vremena savezna država. Najznačajnija devijacija dogodila se s prenošenjem monopolne državne funkcije proširene reprodukcije na banke i reeksportere, umjesto na udružene proizvođače. Uporno se radilo na tome da javna politička sfera ostane izvan domašaja proizvođačke klase koju čine manualni i intelektualni radnici. Koezistencija dvaju sistema: samoupravljanja u radnim organizacijama i sistema odvajanja viška rada od radnih kolektiviteta uzrokovala je pojačane tenzije i konflikte.

Kao reakcija na saveznu državu, republičke političke elite formuliraju tezu o jačanju nacionalne države. Ova teza nije bila bez osnova, ali je dobila mističnu interpretaciju emancipacije nacionalnog bića. Od „krize rasta“ cjelokupni društveno-politički sistem počeo je krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina manifestirati simptome faktičke krize. U osnovi su krize bile porast socijalnih nejednakosti i nacionalne isključivosti koje su posebno generirale kulturne i političke elite.

Kao odgovor na križu projektirana je strategija prijelaza s posrednog na neposredno samoupravljanje kao osnovicu društveno-političkog sistema. Elaboracija je započela tzv. radničkim amandmanima, a zaokružena novim Ustavom 1974. i ZUR-om 1976. Riječ je o modelu 74. Ne treba pred ovim auditorijem iscrpno iznositi normativni projekt modela 74, zato ću se ograničiti na analizu kritičke realizacije u praksi s posebnim osvrtom što se zbiva s državom.

Raskorak između projekta i realiteta osnovno je obilježje ovog razdoblja, i ne samo to, već motivacijska snaga projekta, tj. institucionalno-normativnog sistema slabi. Zapravo, sve je manje korespondencije između projekta i realiteta. Nasuprot projektu, stilija generira socijalnu strukturu za koju pouzdanije možemo dati negativno teorijsko određenje, *što ona nije*, nego pozitivno, *što ona jest*.

Dvije su strategijske zamisli tog projekta. Neposredno samoupravljanje, koje se ne realizira na nivou zamisli, i nacionalna ravnopravnost, koja bilježi značajna odstupanja od projekta. Revolucionarna strategija ostvarivanja neposrednog samoupravljanja, nakon in-

tenzivne normativno-institucionalne dinamike, bilježi nagli zastoj. Neposredno samoupravljanje treba da se realizira prije svega u OOUR-ima koji supstituiraju klasično birokratsko poduzeće. Međutim, 35.000 OOUR-a doveli su do atomizacije proizvodnih cjelina i radnih kolektivita, jer se ponašaju kao klasična hijerarhijski ustrojena poduzeća. Poduzeće se, izgleda, ne može likvidirati kao institucionalni okvir, dok postoji tržišna privreda. Asocijacije ne mogu zamijeniti poduzeće u sferi tržišnog poslovanja. Kao da se zaboravilo na anticipativnu instruktivnost Marxove misli o inkompatibilnosti robne proizvodnje i asocijacija slobodnih proizvođača. Međutim, segmentacija i fragmentacija proizvodnih cjelina i radnih kolektivita zahtijeva koordinaciju i sintezu što osigurava *raison d'être* profesionalnom upravljačkom sloju. Poznato je da su ourizacija i sizovi silno umnožili parazitsko-birokratski sloj.

Na dva temeljna principa počiva cjelokupni model 74: na principu asocijacija i principu dohotka. Udruživanje rada i sredstava zbog ostvarivanja dohotka bez državne prisile polazna je osnovica društvenog napretka. Pretpostavljalo se da će borba za dohodak reproducirati asocijacije, ali u praksi se javljaju snažne tendencije dezintegracije. Samoupravni sporazumi među OOUR-ima i društveni dogovori pokazuju se nemoćnim da ograniče pojavu socijalnog egoizma. Princip stjecanja dohotka pokazuje se kao daleko jači motiv koji potiskuje ostvarivanje principa asocijacija. Temeljni principi modela 74. nisu bili dovoljni da pospeše šire društvene integracione procese. Naprotiv, počeo je suprotni trend u ekonomskoj, političkoj i kulturno-ideološkoj sferi. Teritorijalno zatvaranje i privredni autarhizam postaju sve izraženija obilježja u društvenoj praksi.

Delegatski sistem, taj inače revolucionarni demokratski institut podružtavljanja politike, transformira se u vlastitu suprotnost. Dvije su mu neuralgične točke. Prva je delegacija, prema zamisli to je karika koja povezuje neposredno i posredno tj. delegirano upravljanje. Delegacija je iluzorno određena, unaprijed se moglo znati da delegacija neće moći „sintetizirati posebne, zajedničke i opće interese“. Istraživanja su pokazala da delegacija ako i funkcionira, vodi računa o posebnom društvenom interesu. Međutim, ako delegacija adekvatno ne interpretira definiranu ulogu, tada dolazi u pitanje funkcioniranje cijelog sistema, što se faktički i zbiva. Druga je neuralgična točka uvođenje posrednih izbora pod plaštem delegatskog sistema, što predstavlja izbornu manipulaciju. Radnici na proizvodnom principu organizirani u OOUR-ima neposredna su delegatska baza samo za vijeće udruženog rada općina i nemaju gotovo nikakav utjecaj na izbore viših organa. Zato istraživanja pokazuju da radni ljudi ne doživljavaju delegatski sistem kao svoj. Izabrani delegati ne mogu uspostaviti kontakt s bazom. Kao konzekvencija takvog sistema, o izbornim funkcijama odlučuje se u uskim krugovima, zbog čega imamo zatvoreni kadrovski krug i negativnu selekciju.

Teritorijalni princip je dobio prevagu nad proizvodno-funkcionalnim. To je institucionalno išlo tako daleko da Saveznu narodnu skupštinu sačinjavaju dva vijeća: Savezno vijeće i Vijeće republika i pokrajina. Nema više Vijeća proizvođača kao samostalnog skupštinskog doma, već je funkcionalno uključeno u Savezno vijeće. Naša je zamisao bila da na nivou federacije postoji stalni kongres proizvođača, odnosno radničkih savjeta, a državna uprava da je u njegovoj funkciji. Osim toga, ne ostvaruje se Ustavom projektirana samoupravna integracija udruženog rada u globalnom društvu, niti se može ostvarivati, što predstavlja najozbiljniji simptom suvremene krize.

U strukturi društveno-političkih zajednica od baze do globalnog nivoa, jača državna komponenta nad samoupravnom. Naročito jača pozicija republika i autonomnih pokrajina kao glavnih nosilaca atributa državne vlasti. Reforma federacije nije išla projektiranom linijom preraspodjele funkcija među društveno-političkim zajednicama prema potrebama

državu da stupi na scenu. Kod tih OOUR-a više je ugrađena orijentacija prema državi nego prema tržištu. Proklamirano odumiranje države može biti jedino samodjelatnost radničke klase kao i ozbiljenje samoupravljanja, a ne odluka političke elite o doziranom razvoju.

Ni neposredno samoupravljanje nije nastajalo spontano iz društvene prakse kao djelo radnika, već je normirano državno-pravnom regulativom. Nastupila je pretjerana normativna sila države i podržavljenje samoupravnih normi. Nastaje, također, pretjerana institucionalizacija koja zadržava nužnost posredovanja birokratskog faktora. Posredovanje birokratskog faktora elaborirano je u modelu 74 s posebnom namjerom. Poučen gorkim iskustvom zbivanja 1968. i 1971. profesionalni upravljački sloj nastoji zadržati sve pod vlastitom kontrolom, o čemu posebno svjedoče promjene u organizacijskoj strukturi Saveza komunista utvrđene statutom na XI kongresu. U elaboraciji neposrednog samoupravljanja kao osnove podruštvljavanja politike ili odumiranja države akcent je stavljen na formalnu stranu, dok je stvarna distribucija ekonomske i političke moći ostala neizmijenjena, izvan samoupravljanja. Neposredni samoupravljači dobar dio socijalne energije troše na formalizme i nevažne stvari. Postoji raskorak između općih normi koje sadrže dalekosežne ali apstraktne ciljeve i konkretnih normi koje ih kao instrument realizacije ograničavaju. Vladajuća politička elita uklopila se u novi institucionalni „samoupravni” sistem kao središnji centar političke moći. Birokracija je pronašla formulu da vlada bez odgovornosti: socijalno-ekonomske posljedice su evidentne.

Postoje tri mehanizma koordinacije privrede, ali nijedan ne funkcioniše efikasno. Samoupravni je faktički još nerazvijen, a državni i tržišni mehanizmi nalaze se u krizi. Uz sve moguće teorijske prigovore, tržišni mehanizam je nezamjenjiv na ovom stupnju razvoja proizvodnih snaga. Tržišni mehanizam u povlačenju zamjenjuje pojačana državno-administrativna represija.

Izgledalo je da će se jugoslavensko društvo razvijati kroz proturječnosti, nasliedene i nove, ali da neće upoznati krize. Međutim, kriza je ovdje i sada, više je nitko razuman ne može osporavati. To je posebna tema, zato ću samo iznijeti neke simptome krize i problem države u kriznoj situaciji. U modelu 74 projekt i realitet sve manje korespondiraju. Krizu generira sve veća napetost u sistemu između onoga što bi trebalo biti i onoga što jest. Napetost između proizvodnje koja gotovo stagnira i nekontrolirane potrošnje najakutniji je simptom krize. Stihija ubrzava razvoj socijalnog realiteta izvan institucionalnog sistema, posebno stihijski porast socijalnih nejednakosti nije moguće regulirati. Ne ostvaruje se Ustavom projektirana samoupravna integracija udruženog rada u globalnom društvu, što je najozbiljniji simptom krize. U spomenutoj knjizi *Marginalije uz društvenu krizu* J. Županov vrlo dokumentirano pokazuje da su nastupili dezintegracioni procesi u svim subsistemima globalnog društva.

Tehnološki subsistem je razvijan na uvozu inozemnih licenci, što je društvo dovelo u međunarodnu zavisnost i zaduženost. To samo po sebi otežava razvoj samoupravljanja kao proces odumiranja države. Ekonomski subsistem nije adekvatno reagirao na ovakve ubrzane tehnološke promjene. Zatvorenost i autarhičnost su njegova bitna obilježja. Jedinствeno jugoslavensko tržište gotovo i ne postoji, a ono je teško zamislivo bez jedinstvenih velikih sistema koje je zahvatila dezintegracija. Kao da je nastupilo društveno stanje „organizirane neodgovornosti”. Izraženi simptomi krize vezani za ekonomski subsistem jesu: ubrzana inflacija, dvocifreni procenat nezaposlenosti i „znakovi civilizacijskog nazadovanja” (Županov). Materijalna osnovica društvenog vlasništva ugrožena je ourizacijom, teritorijalizacijom i privatizacijom. Zahvaljujući privatizaciji jačaju društveni slojevi velike ekonomske i kupovne moći. Ako se ovaj trend nastavi, porast će i politički utjecaj i aspiracije

udruženog rada, već se ostvaruje kao preraspodjela atributa državne vlasti nad udruženim radom. Tako centralistički etatizam zamjenjuje policentrički etatizam. Upravljački sloj u republikama i pokrajinama nastoji da monopolizira za sebe zastupanje posebnih nacionalnih interesa, što postaje moćno sredstvo legitimiranja političke vlasti nad radničkom klasom i vlastitim narodom. Na nivou federacije, umesto usuglašavanja samoupravnog pluralizma interesa, nastupa političko sučeljavanje i usklađivanje interesa nacionalnih država i nacionalnih ekonomija. Federacija je počela prerastati u konfederaciju, zahvaljujući sporazumijevanju političkih elita iza zatvorenih vrata vez uvida javnosti.¹⁶ Činjenica što političku vlast u većoj mjeri obnaša nacionalna država, može imati demokratsko značenje i određenu vrijednost, ali se time količina vlasti ne smanjuje naspram vlastitog naroda. Ustav ne sadrži načelo podređenosti i nadređenosti društveno-političkih zajednica, ali ni načelo da je šira zajednica puki rezultat dogovora užih suverenih zajednica, a republičke elite se upravo tako ponašaju. „Federacija je ono što se republike, čitaj političke elite, dogovore.” Zašto bilježimo jačanje policentričkog etatizma, teritorijalizacije i elemenata državnosti u svim društveno-političkim zajednicama? Najmanje iz dva razloga: zbog fragmentacije i neorganiziranosti proizvođačkih klasa i snage upravljačkog sloja, uključujući i onaj u ideološkim aparatima. Ovdje treba dodati još jedan razlog općem raskoraku projekta i realizacije. Naš normativni i zakonski sistem impregniran je utopizmom i birokratskim voluntarizmom.

Država i samoupravljanje javljaju se po vertikali od OOUR-a do federacije. Kako se ponaša država, koja su njena bitna obilježja? Država ne djeluje u skladu sa stratejskim opredjeljenjem modela 74. Država je sila iznad institucionalnih oblika udruženog rada. Izvori osamostaljene političke sile sadržani su: u stalnoj i vrlo širokoj upotrebi normativne sile države u rješavanju nastalih proturječnosti. Pretjerana je upotreba normativne sile države i podržavanje samoupravnog prava. Država se pri tome ne služi samo manipulacijom tj. prikrivenim vršenjem faktičke moći, već tzv. dirigiranim samoupravljanjem. Vrlo razvijeni državni mehanizam „socijalnog inženjeringa” daje veliku moć onima koji tim mehanizmom upravljaju. Profesionalno-upravljački sloj ima veoma jaku poziciju u društvu. Unatoč institucionalnim promjenama, taj sloj se ne smanjuje. Naprotiv, javljaju nam se nepotrebni i skupi paralelizmi. Istodobno je u porastu državni i paradržavni intervencionizam, prije svega preko sizova, jer imaju monopol nad kadrovskom politikom. Formalna „deetatizacija” proizvodi suprotne efekte umnažanja činovništva i funkcionira u sizovima i društveno-političkim zajednicama. U posljednjih deset godina broj činovnika i funkcionara porastao je u Jugoslaviji za gotovo jedan milijun. Banke su, također, ostale produžena ruka državne vlasti tj. društveno-političkih zajednica, a sredstva proširene reprodukcije zadržala su svojstva kapitala.

Prema tome, državni intervencionizam nije bio nikad tako izražen, nakon ukidanja centralističkog državnog planiranja, kao što je danas. Ali, istodobno državni intervencionizam nije nikad bio tako nemoćan i politički diskreditiran. Nije to samo puka neefikasnost, već je nastupila kriza državne regulacije. Po mišljenju J. Županova,¹⁷ državna regulacija ne može efikasno djelovati jer ne posjeduje institucionalne sankcije. To je više „ad hoc” poduzimanje vatrogasnih mjera, dok se jedan požar gasi, već se drugi pale. Intervencionizam države nije samo volja za vlasti političke elite, već i OOUR-i u nevolji zazivaju

16 U publicistici se srećemo s mišljenjima pojedinaca da više nije aktualna dilema o višepartijskom ili jednopartijskom sistemu u Jugoslaviji, jer već imamo na djelu koaliciju političkih partija na teritorijalnom principu. Mišljenja sam da se u SKJ manifestiraju elementi partijske koalicije, ali da se još ne može govoriti o koaliciji nacionalnih političkih partija.

17 J. Županova: *Marginalije uz društvenu krizu*, Globus, Zagreb 1983, str. 67.

tih slojeva na reorganizaciju društva prema vlastitim interesima. Sve će to jačati socijalne konflikte, što zahtijeva i pojačanu ulogu i funkcije države.

Hiperinstitucionalizacija političko-upravnog sistema njegovo je bitno obilježje. Pokušava se isključiti proizvođačka spontanost i stvaralaštvo. Birokratizacija političko-upravnog sistema je bez racionalizacije, a činovništvo i normativni akti doživjeli su pravu eksploziju. Politički subsistem na principu arbitriranja umjesto koordinacije sprečavao je prirodno funkcioniranje ostalih subsistema. Državnim intervencionizmom pokušava se uspostaviti ekvilibrij društvenog sistema, ali na sve nižem nivou demokratičnosti, racionalnosti i efikasnosti.

Nekoliko zaključnih teza. Bez obzira na učestale primjedbe, osnovne teze marksističke teorije o odumiranju države smatram operabilnim u metodološko-teorijskom i revolucionarno-strategijskom smislu. Problematizacija ove teorije, kako sam uvodno iznio, nije mi bila namjera, premda ima razloga za teorijsku raspravu.¹⁸ Uvodno sam postavio pitanje u kojoj mjeri je marksistička teorija bila osnova revolucionarnoj strategiji i praksi državne organizacije u Jugoslaviji. U uvjetima oslobodilačkog rata i oružane političke revolucije, razbijeni su postojeći državni aparati i izgrađivana je nova država, više po socijalnim nosiocima nego po formi. Ta nova država nije bila u cijelosti u skladu s marksističkom teorijom i dotadašnjim revolucionarnim iskustvom, na primjer iskustvom Pariške komune. Bilo bi dogmatski „osuditi” novo povijesno iskustvo u ime opće teorije, već ga treba znanstveno istraživati. Jugoslavija je upravo svojim iskustvom, bila prethodnica oslobodilačkoj borbi naroda u mnogim zemljama. Ova država nije mogla odmah odumirati i nije odumirala. Naprotiv, počelo je razdoblje jačanja etatizma, tj. društveno stanje totalne državne kontrole koje se razlikuje od postojanja nužnih funkcija države pod kontrolom javnosti. Naravno, ovo etatističko razdoblje predstavljalo je odstupanje od marksističke teorije države u socijalizmu, ali se svejedno u službenim dokumentima tvrdilo da državu izgrađujemo u skladu s marksističkom teorijom. Etatizam je ostavio toliko traga u svim segmentima cjelokupnog društva, da ni kasnije nije prevladan. Posebno se naša privredna struktura razvila iz državne administrativne strukture, zbog čega se nikad nije do kraja emancipirala. Sada etatistički centralizam zamjenjuje etatistički policentrizam: republički, pokrajinski i lokalni.

Već je gotovo četiri desetljeća da je u našoj društvenoj praksi iz zaborava izvučena marksistička teorija o odumiranju države. Međutim, istodobno je trebalo organizirati proces odumiranja države, ili izgrađivati društvene pretpostavke odumiranja države i jačati autentične subjekte tog emancipatorskog procesa. Teško da su u početku postojale i elementarne društvene pretpostavke odumiranja države. Nerazvijenoj društvenoj praksi odgovarala je i nerazvijena teorija, odnosno revolucionarna strategija. Konzistentne teorije odumiranja države koja bi apsolvirala sva bitna pitanja nema ni danas. Naravno, ta bi teorija trebala odgovoriti i na pitanje o primjerenosti odumiranja države suvremenom društvu, u situaciji kada država jača u svim dijelovima suvremenog svijeta, s izuzetkom neoliberalističkog eksperimenta.

18 Stojimo pred problemom teorijske revalorizacije smisla odumiranja države, jer se suvremeno društvo i država bitno razlikuju od građanskog društva i političke države 19. stoljeća, kada je ova teorija nastala. Mijenja se također odnos između suvremenog društva i države. Na djelu su dvije tendencije: prema jednoj interpretaciji, država kao moderni Leviathan guta cjelokupne društvene strukture, odnosno prema drugoj interpretaciji, društvo usisava državne funkcije. U svakom slučaju, suvremena država nije više samo organizirani monopol fizičke prinude, već preuzima niz zajedničkih poslova u suvremenim društvima. Javlja se kao najorganiziraniji subjekt društvenog razvoja, ali istodobno manifestira simptome nemoci u rješavanju egzistencijalnih problema suvremenog društva. U posljednje vrijeme bilježimo obnovu liberalizma u strategiji odnosa poduzetništva i države.

U elaboraciji strategije odumiranja države središnju ulogu ima rukovodeći sloj – politička elita. Inicijativa odozgo jugoslavenski je specifikum u trasiranju novih faza revolucionarnog društvenog razvitka. Ta činjenica je imala sve više utjecaja na strategiju odumiranja države i njezinu praktičku realizaciju. Možda je posebni interes političke elite upravo došao do izražaja u posljednjem projektu – modelu 74, jer sadrži izraženiju diskrepanciju između općih normi, koje definiraju dalekosežne ali apstraktne ciljeve, i posebnih konkretnih normi, koje su limitirajući instrument realizacije u praksi.

Odumiranje države u praksi sada je na najnižoj točki realizacije. To se poklopilo s društvenom krizom, što nije slučajno. Jugoslavensko društvo našlo se na raskrsnici: etatizam kao društveno stanje ili transformacija državnih funkcija u jednostavne stručne funkcije pod kontrolom udruženog rada. Realizacija ove druge alternative najviše zavisi od masovnog revolucionarnog pokreta koji se može formirati na principu samodjelatnosti, odnos snaga u historijsko–društvenim proturječnostima u nas značajno izmijeni u korist radničke klase, ali da naslijeđene proturječnosti još nisu prevladane, zbog čega bi više-

Mi, marksisti, očekujemo takav masovni pokret već decenijama, kao što je Ch. Fourier očekivao velikog pojedinca koji će realizirati njegovu utopiju. Ako nadvlada u cijelosti prva alternativa, etatističko stanje, odnosno etatistički način proizvodnje, bez bilo kakvih tragova deetatizacije, to ne bi bio dovoljan razlog da dovede u sumnju valjanost marksističke teorije odumiranja države en general. Nadajmo se da to toga neće doći, ali i djelujmo da do toga ne dođe.

N. B. Na pitanje o samoupravljanju i legalizaciji interesa u jugoslavenskom društvu, o čemu u predavanju nije bilo govora, analizirao sam tri političke mogućnosti: višepartijski sistem, jednopartijski sistem i pluralizam samoupravnih interesa. U kritičkoj analizi višepartijskog sistema kao oblika legalizacije interesa pošao sam od Kardeljeva stava da se odnos snaga u historijsko–društvenim proturječnostima u nas značajno izmijenio u korist radničke klase, ali da naslijeđene proturječnosti još nisu prevladane, zbog čega bi višepartijski sistem jugoslavensko društvo vratilo u predrevolucionarno stanje s nesagledivim socijalnim posljedicama. S obzirom na višenacionalnost, postojanje brojnih vjerskih zajednica, suprotnosti razvijenih i nerazvijenih regija, zatim socijalne nejednakosti u porastu, kao i na niz neprevladanih negativnih povijesnih i aktualnih socijalno–političkih elemenata, višepartijska politička artikulacija ovako kompleksne i proturječne društvene strukture ugrozila bi temelje ravnopravnog zajedničkog življenja naroda i narodnosti u Jugoslaviji.

Jednopartijski sistem ne odgovara legalizaciji pluralizma interesa niti političkih niti samoupravnih, i zato je kao idejnopolička konstanta nespojiv s razvojem socijalističkog samoupravljanja. Unatoč projektu o razvoju bespartijske demokracije, bitno obilježje jugoslavenskog društveno–političkog sistema jest jednopartijski sistem s tendencijom jačanja partije – države.

Samoupravljanje kao oblik i sadržaj afirmacije pluralizma samoupravnih interesa je najpoželjnije, „jer ni država ni politička partija ne mogu donijeti sreću čovjeku već čovjek sam udružen s drugim ljudima”¹⁹. Međutim, naše želje očigledno pretežu nad cjelokupnim društvenim mogućnostima realizacije pluralizma samoupravnih interesa.

¹⁹ Kardelj, *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, „Komunist”, Beograd 1977, str. 10.

Veljko Cvjetičanin

*THE STATE IN YUGOSLAV THEORY AND PRACTICE**Summary*

According to the author, the basic tenets of Marxist theory concerning the withering away of the state are operational in terms of methodology/theory as well as of revolutionary strategy. This does not exclude the need for further theoretical thinking about the meaning of the withering away of the state in contemporary society. To what extent is Marxist theory the basis for the revolutionary strategy and practice of the state organization in Yugoslavia? After the period of centralized etatism in the first post-war years the Marxist theory about the withering away of the state was "remembered" again. It was then necessary to establish social preconditions and to organize the process of the withering away of the state through self-management. An undeveloped theory, or rather an insufficiently worked out revolutionary strategy of the withering away of the state, corresponded to an undeveloped social practice. Short periods of initial processes of the withering away of the state alternated with long periods when the role and the functions of the state were being strengthened. Under the conditions of the current crisis the practice of the withering away of the state is at its lowest point. Polycentric etatism is at work and Yugoslav society is again at cross-roads: either etatism as a social state of affairs or the withering away of the state through the development of self-management. That this second alternative should be implemented depends on the existence of a mass revolutionary movement functioning on the principle of self-determination or self-organization. This does not exclude the existence of the LCY, yet in terms of a specific form of the producers' class organization.